ישמח משה — מסעי

אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים וגו' (במדבר לג א). ולהבין למאי הזכיר יציאת מצרים, אילו מי לא ידעינן זה עד עתה. על פי מה שפירשתי (איכה א א-ב) איכה ישבה וגו' (איכה א ב) בכה תבכה. על פי כי לא הזכיר המקונן רק הטפל מדברים הנוגעים אל שמחת העולם הכלה, ומניח העיקר קדושת ירושלים איך נתחלל ואיך גברה הטומאה. אך דזה נאמר תמיד ברמז, וכך מאמרו אם כך אירע שישבה בדד לאיזה עיר הוי בכיה, מכל שכן תבכה שיש לך לבכות, כי זה הוא דבר קל לנגד מה שידעת, וק"ל. וכמו שהיה ביציאת מצרים נגלה ונסתר, כמו שהארכתי בדרוש עבדים היינו, וכמו שפירשתי על פסוק (תהלים קיד א) בצאת ישראל ממצרים, ר"ל כי בני עליה הנקראים ישראל, הבינו וידעו שיצאו ממצרים ערות הארץ מקור הטומאה, אבל פחותי ערך הנקראים בית יעקב, נדמה להם שיצאו רק מעם לועז, והבן. וזה שאמר אלה מסעי בני ישראל, שהוצרכו למסעות הללו למען אשר יצאו מארץ מצרים טומאה עמוקה, כי על היציאה מארץ מצרים נכונים היו להם תיכף לכנס לארץ ישראל, אך העיקר היציאה מארץ מצרים ערות הארץ, ולכך הוצרכו שיהיה במדבר להזדכך שם ולהשתעבד שם. וזה שאמר (במדבר לג ב) ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם ואלה מסעיהם למוצאיהם, ר"ל דבר זה כתוב לנו משה בתורת ה', כי עיקר היציאה היא ממש בשביל מסעיהם, ולא כמו העולה על הדעת כי הנסיעה היא רק טפל להגיע למחוז החפץ, רק היציאה עיקרו בשביל מסעיהם. ועל זה אמר ואלה מסעיהם למוצאיהם, על פי המדרש שהבאתי בפרשת בשלח (שמו"ר כ' ט"ו) ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כו' (שמות יג יז), אמר ר' יהושע בן קרחה כדי ליתן להם את התורה במדבר, כיון שהיו שקועין בזוהמת מצרים, היו צריכים למירוק הזוהמא במסעות. והיינו ואלה מסעיהם, ר"ל דמסעיהם היו בהכרח בשביל מוצאיהם שהיה ממצרים מטומאה עמוקה, דבשביל הכנסה לארץ ישראל היה יכול להיות דרך ארץ פלשתים, ודוק. ולבאר זה צריך להסמיך דברי הכוזרי במאמר ראשון. ועל פי זה יתבאר בהפטורה דילן (ירמיהו ב':ד') שמדבר עם בית יעקב ובית ישראל (ירמיה ב ה) מה מצאו כי רחקו מעלי וילכו אחר ההבל, שזה היה העיקר אצלם תענוגים הגשמים, מתחלה היה על ידי התגברות היצר אף שהבינו האמת, ואחר כך ויהבלו שסברו שהאמת כך, (ועל פי מ"ש הכוזרי כי עיקר איש ישראלי שיהיה מדרגה אחרת למעלה מדומם צומח חי מדבר. וזה מדויק הפסוק כי מתחילה הלכו אחר ההבל, ואחר כך ויהבלו שנתעצמו עם ההבל), ולא אמרו איה ה' המעלה אותנו מארץ מצרים דוקא, והמוליך אותנו במדבר לזכך אותנו, ואביא אתכם לאכול פריה (בחינת גשמית), וטובה (בחינת רוחנית), ודו"ק.

ומצרים מקברים כו' ובאלהיהם וכו' (במדבר לג ד). עיין בברית שלום. ולי נראה דודאי כשמת איזה בכור, היו יכולין גם כן לעשות מהן תרפים, רק כשהיה צריכין ולא היה להם בכור מת, היה שוחטין. ולפי זה שיעור הפסוק ומצרים מקברים וכו' ולמה, הלא היה להם לעשות מהן תרפים, לזה אמר ובאלהיהם עשה ה' שפטים כמ"ש התרגום, ואם כן כיון שראו שכל העבודה זרה מתבטלין, למה להן לעשות כיון שיתבטלו, לכך היה מקברין כנ"ל.

עוד י"ל, על פי מ"ש העשרה מאמרות מאמר חקור דין חלק ג' פרק כ"ב, ופירש הפסוק (במדבר לג ב) ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם כו', התורה מדברת בעליונים ומרמזת בתחתונים. והענין כי בצאת ישראל ממצרים זכו לדגלים דוגמת מחנה שכינה, וכתיב (במדבר ב לד) כן חנו לדגליהם וכן נסעו, כי היו המסעות מ"ב שכנגדו למעלה. וזה שאמר ויכתוב משה את מוצאיהם ומסעיהם, כי הכתיבה בעצם היתה לפרש מוצאיהם שהם סיבה אמיתת למסעיהם, ואלה מסעיהם למוצאיהם שגם המה כיוונו המסעות מול המוצאות ודוגמתן עכ"ל, ועיין בספר מפעלות אלהים רצ"ח. וז"ש על פי ה', דהיינו שלא תאמר איך ישא לב נברא להרשות לעצמו ללבוש דברים קדושים עליונים, בדברים גשמיים במקומות ומדבריות ומסעות, לזה אמר על פי ה', אך ידוע דבמקום ששולט עין הסט"א וידיעתו, מזיק להתיקון. ולדעתי זה פירוש הפסוק (בפרשת בלק) לא הביט און ביעקב, ר"ל דאם האון אינו מביט ביעקב והעמל אינו רואה בישראל, אז ה' אלקיו עמו. והנה מצרים בתרפים היו יודעים לאיזה מקום יסעו, ולכך אין עבד יכול לברוח משם כנ"ל, ואם כן למצרים שמתו כל בכוריהם, והיו עושין מכולם תרפים, והיו יודעים מכל המסעות, והיו נעדר התיקון. ולזה אמר ומצרים מקברים כמו שפירשתי, לכך היה התיקון בשלימות, והבן.

והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו וגו' וישב בה עד מות הכהן גדול (במדבר לה כה). במסכת מכות דף ב' (ע"א) מעידין אנו באיש פלוני שהוא חייב לגלות, אין אומרים יגלה זה תחתיו כו'. מנא הני מילי, ומסיק דדריש הוא ולא זוממין. והנה נ"ל ליתן טעם ע"ד דלא רצה התורה לחייב בזה דין הזמה, משום דבגלות כתיב וישב בה עד מות הכהן גדול, ונתבאר בכ"מ (מכות י"א ע"א) דזה עונש לכהן גדול כדי שיתפלל על מיתת כהן גדול, (מדה כנגד מדה) משום שהכהן גדול לא התפלל שלא יהיה מכשול כזה, ודוקא בשוגג אמרינן כן, דזה אינו בבחירת אדם, אבל לא בהורג במזיד שהבחירה חפשית והכל בידי שמים כו' (ברכות ל"ג ע"ב), ולא שייך גביה תפילה. ואם כן לפי זה יתכן זה דוקא בהורג בשוגג כדאמרן, מה שאין כן אם הוזמו העדים, וזה לא הרג בשוגג והעדים הרי העידו שקר במזיד, מה חטא הכהן גדול שיתלה גלות במיתתו, ואם נימא דיגלו לעולם, הרי התורה לא אמרה רק כאשר זמם, ואם נימא דיגלו על איזה זמן קבוע, הרי בעינן כאשר זמם, ואם יכלה הזמן ועדיין כהן גדול חי, הרי לא הוי כאשר זמם, ואם כהן גדול מת ועדיין לא כלה הזמן, הרי הוי יותר מכאשר זמם, והתורה לא אמרה רק כאשר זמם, לכך לא רצה התורה לדון בדיני הזמה בזה כנ"ל. אבל בודאי אי לא האי מיעוט, לא הוי מפקינן בזה מפשטא דקרא דכתיב בהדיא ועשיתם לו כאשר זמם, משום הא דדרשינן, ר"ל טעמא דקרא עד מות הכהן גדול, אבל כיון דמיעטיה התורה, נ"ל לומר כן לטעם נכון ואמת בס"ד.

בהפטורה (ירמיה ב' ד') שמעו דבר ה' בית יעקב כו' (ירמיה ב ט) לכן עוד אריב אתכם ואת בני בניכם אריב. על פי המדרש רבה בויקרא פרשה כ"ד סי' י', אמר ר' שמואל בר נחמן בג' מקומות בא הקב"ה להתווכח עם ישראל, ושמחו אומות העולם ואמרו עכשיו הוא מכלן מן העולם, כיון שראה הקב"ה ששמחו אומות העולם, הפכה להן לטובה, עיין שם עד גמר הענין. ועיין מ"ש ביפה תואר דכל קרא מהן מורה שהיה הויכוח בפני האומות, נראה דהיינו בפני שריהם למעלה כביכול. והנה לפי זה בעת שרצה הקב"ה לענשם בהחלט, כי כך ההכרח ניתן לפי חכמתו יתברך, והויכוח מוכרח כי אין עונשין אלא אם כן מזהירין, אינו מתווכח רק עמם בעצמם, כי אם יהיה הויכוח בפני האומות, בהכרח יהפך לטובה כי אין עושה תורתו כפלסתר. ולכן נאמר כאן בית יעקב כו', וזה האמור הוא מאזהרה לכן עוד אריב, ר"ל אם עוד אריב, יהיה אתכם דייקא, ומזה נמשך שלא יהפוך תיכף לטובה, רק אדרבה את בני בניכם אריב, ודו"ק.

מה מצאו אבותיכם בי עול וגו' (ירמיה ב ה). על פי היערות דבש דף ס"ה שפירש על אמרם (שבת פ"ח ע"א) בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע וכו' (שמות כד ז), מי גלה רז זה לבני לשון שמלאכי השרת משתמשין בו. כי דעת הפילסופים להשיג השגות אלקות ודבר נבואה, צריך הכנה בהתחכמות בחכמות ומושכלות הטבעית עד הדבקו בשכל הפועל, ומשם בשכלי הנבדלים, ומשם בשכל אלוקית. ומקובלים חלקו על זה ואמרו כי לא זה מביא לידי רוח הקודש ונבואה, כי אם בעשות מצות ומעשים טובים בשלימות ובכונה רצויה. והנה ישראל בהיותם חונים על הים וראו מה שראו, הבינו כי עיקר השגת רוח הקודש ונבואה על ידי עשות מצות ומעשים טובים. וזה שאמרו נעשה ונשמע, כי על ידי מעשה, נזכה לשמוע בקול ה' היינו נבואה ורוח הקודש. וזה שאמר מי גילה רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו, שאין זוכה לשמוע בקול ד' כי אם על ידי עשיית מצות ורצון בוראו, שנאמר (תהלים קג כ) עושי דברו לשמוע כו', עד כאן דבריו עיין שם. והיינו מה מצאו כו' כי רחקו מעלי מלשמוע מצותי, וילכו אחר ההבל כמו כת הכלדים והפילסופים בכמה מקומות, ולא אמרו איה ה' כו' המעלה אותנו מארץ מצרים, כי אז על ידי שיעבוד היו ריק מכל מדע, רק על ידי אמונה ושמועה למצותיו, העלה אותן למדרגת רוח הקודש, וראיה לזה שראתה שפחה על הים כו' (מכילתא בשלח) והבן.

(ירמיה ד' א') אם תשוב ישראל נאום ה' אלי תשוב. על פי הסברא שכתב בעל יפה מראה במסכת מכות שם על הירושלמי (פ"ב ה"ו) שאלו לחכמה וכו', שם בדרך השלישי שלו. עיין שם דאם היה העונש בבחינת המצוה ב"ה וב"ש, אם כן כל מה שיהיה העונש, הוא פוגם בכבודו כאלו זה די נגד כבודו, עד כאן דבריו. והיינו ממש כמו שאמרו רז"ל (ברכות ל"ג:) סיימתינהו לשבחי דמרך, והנה שיעניש עד אין סוף, היא נגד מדותיו ית"ש, והבן. והנה לפי זה כשאינו עושה תשובה, אם כן אם יענישוהו עד אין סוף, יהיה זה נגד מדותיו וכו', ואם ימחול אם כן יהיה בהפקר, ואינו ראוי שלא להעניש גם בלי תשובה, אם כן מוכרח על כן העונש נגד כבודו, והבן. והיינו עונש עבירה עבירה (אבות פ"ד פ"ב), ואם כן זה כונה חדשה בתשובה לכבודו ית"ש שלא יהיה פגם בכבודו, והבן. והיינו אם תשוב ישראל נאום ה' דוקא נאום ה', דרק הקדוש ברוך הוא אמר יעשו תשובה אלי תשוב, ר"ל בשבילי שלא יהיה חס ושלום פגם בכבודי, והבן.